

ЗНАЧАЈНО ДЕЛО О КЊИЖЕВНОСТИ ПРАВОСЛАВНИХ СЛОВЕНА

(Александар Наумов, *Старо и ново. Студије о књижевности православних Словена*, Центар за црквене студије, Ниш, 2009)

Пољски слависта Александар Наумов спада у најбоље познаваоце словенских средњовековних књижевности. Посебно место у његовим истраживањима заузима и стара српска књижевност којој је посветио неколико значајних студија. Његова професионална каријера везана је за Краковски универзитет. Поред тога предавао је на универзитетима у Америци, Италији и Србији. Сада је шеф Катедре за српски језик и књижевност на Универзитету у Венецији. Објавио је преко петнаест књига, од којих је највећи број на пољском језику. Књига *Идеја – слика – текст* објављена је на италијанском језику 2004. године.

Научно-истраживачки приступ Александра Наумова у знаку је два искорака. На једној страни је његово разумевање средњовековног књижевног дела преко суштинског присуства Бога Логоса у њему, а на другој страни такво поимање праћено је новим књижевно-теоријским дефинисањем тумачених феномена. Први искорак аутор је учинио захваљујући континуираном учешћу у животу Цркве, а други је резултат његовог образовања и несумњивог научног талента, без којег, упркос преданом раду, нема значајних резултата у истраживању било којег вида средњовековне уметности. Ове одлике на најбољи могући начин препознајемо у првој његовој књизи на српском језику, објављеној у издању нишког Центра за црквене студије.

Наумов је међу првима препознао и дефинисао целину средњовековне културе и указао на функционалну међузависност њених елемената. Та међузависност се остварује преко неколико модела комуникације: национално и наднационално, богослужбено и библијско, историјско и духовно, целовито и појединачно, апстрактно и конкретно, идејно и текстуално, старе речи и нове слике, књижевни текст и литургијска пракса, систем жанрова и појединачни жанр итд. У богослужењу Цркве он није видео само центар европске средњовековне културе, већ и ону кључну тачку око које су се, у виду концентричних кругова, формирале духовне појаве и уметнички модели, које он, што је сасвим природно, сагледава у недељивом јединству. Наумов иде и корак даље. Он у богослужењу не види само главни моделирајући фактор средњовековне културе, већ и уметничко мишљење ове епохе дефинише као богослужбено мишљење. То је сасвим разумљиво ако се

зна да су печат уметничком мишљењу у православној култури средњег века давали јерарси Цркве, који су, у ствари, носиоци и литургијске праксе и њеног имплицитног теоријског утемељења. Аутори служби су не само искусни химнографи, већ најчешће и учени богослови. Зато је служба, и као основни начин испољавања вере и као књижевни жанр, често у средишту интересовања Александра Наумова, који истиче да она тек у потпуном поретку богослужбене године прима потпуни смисао и могућност мистичког испуњења.

На поменуте теоријске проблеме надовезује се питање односа библијског и литургијског текста, као и генеза трансформације библијског текста у химнографско дело, у чију структуру улазе и текстуални утицаји небиблијског порекла. Тема која такође заслужује посебну пажњу јесте присуство библијских и богослужбених елемената у небиблијско-богослужбеним делима црквенословенске књижевности (житија, службе, молитве, похвале, беседе, слова итд.). Наумов нарочито наглашава да и у том случају цитате из Светог писма не треба посматрати изоловано, већ кроз призму богослужбене праксе. Овоме треба додати и потребу идентификације патристичких цитата у делима црквенословенске књижевности, јер су та дела, у суштини, резултат тројног утицаја, односно апсорбовања предањске *тројне литерарне светости* (*trinae litterariae sanctitates*): СВЕТО Писмо, СВЕТА Литургија, СВЕТИ Оци. Наравно, често је и у оквиру овога тројства неопходно испитивати међусобну везу. Тако, на пример, и одређени патристички цитати улазе у новосаздани књижевни текст преко своје богослужбене употребе.

Посебан круг текстова Александра Наумова чине они текстови који се односе на истраживање рецепције Светог Писма, и то на примеру дела из различитих националних књижевности. У основи овог односа налази се комуникациона ситуација између *униженог аутора* и Бога као *Уметника свега*. Кроз тај однос могу се проучавати кључна питања теологије и поетике стваралаштва у средњем веку, као и лоцирање Цркве (заједнице) као „природног” амбијента за живот и функционисање старих речи и, на тим речима, новостворених слика. Процес сакрализације текста одвија се преко десакрализације стваралачких могућности аутора. Само преко цитата, парафраза и идеја из Светог Писма он у свету историју света уноси новоописивану стварност. То је она стална корелација између описиваног предмета-догађаја и већ постојећег модела, којој Наумов посвећује посебну пажњу у многим својим текстовима, инсистирајући управо на својеврсној тријади: *идеја – слика – текст*. Процес прерастања идеје у конкретни текст одвија се преко *посредничког слоја*. Зато је хијерархијска организованост књижевног система условљена не само елементима поменуте тријаде, већ и сложеним односима у оквиру једне структурне јединице, која функционише и преко модела библијских префигурација.

У теоријско мишљење овог аутора спада и разматрање преводилачких поступака и теологије језика, која је повезана са божанским пореклом стваралаштва. Поетику стваралаштва Наумов посматра кроз јудео-хришћанско и византијско-словенско искуство у уметности, истичући богатство симболике и метафорике која се односи на стварање и стваралаштво. У том контексту разматра се и књижевно-естетска традиција источног православља и њени одсјаји у делима старих писаца. Из имплицитних ставова о уметности и лепоти извлаче се закључци који васпостављају опште принципе средњовековне естетике.

Када је реч о научном делу Александра Наумова, треба истаћи, а то је посведочено и у овој књизи, да он посебну пажњу посвећује и комуникацији међу националним словенским културама у средњем веку, дефинише заједничке теме, стваралачке поступке, духовне и естетске преокупације. И у таквим разматрањима он уметничку структуру текста посматра као део јединственог уметничког система, а сам уметнички систем у амбијенту духовног простора, који већ уобичајено називамо *Slavia Orthodoxa*. Наумов у свом истраживачком раду није посвећен само националним литературама већ и јединственом духовном систему који он назива *црквенословенска књижевност*, упућујући тиме на заједничке изворе и поетику православних средњовековних литература са националним предзнаком.

Треба на крају нагласити да поменуте искорак Наумов није могао учинити без одличног познавања граничних дисциплина као што су: литургија, библијска егзегеза, историја Цркве, палеографија, историја и сл. Он је епоху коју проучава приближио себи, а своју научну свест идентификовао са књижевно-теолошком свешћу древних аутора. Том идентификацијом избегао је идеолошка искушења нашег времена, којима су многи подлегли. То није пут само ка тумачењу ове литературе, већ и начин њеног приближавања савременом читаоцу, коме се та литература често чини страном и далеком. Пут до поистовећивања са јунацима ових дела иде преко уподобљавања Господу. Тек тада се губе границе које чине немогућом комуникацију између дела и читаоца. Зато су тумачи црквенословенске књижевности истовремено мисионари ћирило-методијевског профила, који, насупрот свему пролазном овога света, афирмишу оно што је вечно. Новостворено дело није само химна том вечном, већ је истовремено супстрат који садржи предање и искуство вишевековне књижевне традиције. У структури новог дела тај супстрат носи суштинску поруку новог уметничког дела, које је, у ствари, реплика Божјег стварања.

Александар Наумов је са посебном љубављу приступио изучавању дела старе српске књижевности, дајући изузетан допринос њиховом познавању и афирмацији у свету. То интересовање кретало се од антологија, теоријских радова и текстолошких истраживања до кри-